

УДК 911.375.1(049.32)

Євген Рачков

кандидат історичних наук, старший викладач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна
Email: yevhen.rachkov@karazin.ua
ORCID: 0000-0002-8506-0162

«УРБАНІЗМ ДЛЯ ВСІХ»

Рецензія на книгу: Флорида, Р. *Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними*. Пер. з англ. Київ, 2019. 320 с.

Останнім часом з'явилося чимало українських перекладів книжок з урбаністики (*Urban Studies*), серед яких можна згадати хоча би «Бунтівні міста» Девіда Гарві (Harvey 2021), «Смерть і життя великих американських міст» Джейн Джейкобс (Jacobs 2021), «Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними» Річарда Флориди (Florida 2019) та ін. Остання праця, попри навіть доволі промовисту назву українського видання, за винятком кількох оглядів (Hrudka 2020; Shevchuk 2020), поки не отримала належної уваги з боку академічної спільноти. Спробуємо відшукати причини очевидного неоднозначного ставлення до цієї книги, а також визначити, яке саме розуміння сучасних урбанізаційних процесів пропонує її автор.

Автором книги «Криза урбанізму» є американський економіст і соціолог, теоретик урбаністики, який нині обіймає посаду професора Торонтського університету, Р. Флорида. Певну відомість авторові принесли теорія креативного класу (*creative class*) (Florida 2018).

©Рачков Є., 2021

Рачков, Є. «Урбанізм для всіх» (Рецензія на книгу: Флорида, Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними. Пер. з англ. Київ, 2019. 320 с.). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія», вип. 59, 2021, с. 182-190.

Rachkov, Ye. "Urbanism for All" (Book review: Florida, R. Kryza urbanizmu. Chomu mista robliat' nas neshchasnymy. Per. z anhI. Kyiv, 2019. 320 s.). The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History, no. 59, 2021, s. 182-190. (In Ukrainian)

Цим терміном дослідник позначив частину середнього класу, зайняту в постіндустріальному секторі економіки (наприклад, учені, інженери, письменники, артисти, художники та ін.). Світові мегаполіси, що мають високий потенціал креативності, притягують цей клас, який своєю чергою сприяє розвитку інновацій, високих технологій, людського капіталу тощо. Як зазначив дослідник, креативний клас, на відміну від робітничого (*working class*) та класу обслуговування (*service class*), особливо мотивований до професійної діяльності й на сьогодні є найбільш впливовий насамперед у розвинених країнах світу. Р. Флорида наголошує, що міста мають створювати сприятливі умови для представників креативного класу (зокрема, покращувати публічні простори, розвивати вуличну інфраструктуру, забезпечувати помірні ціни на житло тощо), зосередивши основну увагу на трьох «Т»: технології, талант і толерантність. Тільки наявність усіх трьох складових допоможе залучити до мегаполісів творчих людей, які будуть генерувати новаторство і стимулювати економічне зростання цих міст. Відзначимо, що наведена теорія та інші погляди Р. Флориди щодо розвитку міст в академічному середовищі та не лише мають як палких прихильників, так і послідовних критиків, — цілком нормальне явище для наукового поля урбаністичних студій. Водночас деякі критичні зауваження, починаючи з неточності самого терміна «креативний клас», виглядають досить обґрунтованими. Навіть більше, в книзі «Криза урбанізму» дослідник дещо переглядає власну теорію креативного класу, яка, зрештою, не змогла пояснити, чому деякі регіональні агломерації все ж опинилися в кризовому становищі або наближаються до нього.

Загалом у книзі «Криза урбанізму» Р. Флорида, частково спираючись на попередні напрацювання, досліджує економічну й соціальну географію великих агломерацій крізь призму концепту «нова урбаністична криза». Він вважає, що сучасність пропонує принципово новий порядок денний міської політики та орієнтує на нову стратегію управління містами. Автор наголошує, що стрімка урбанізація стала сьогодні глобальною тенденцією. Водночас вона навряд чи спричинить розвиток прогресу та зростання стандартів життя містян, а навіть навпаки — поглибить економічну нерівність, сприятиме подальшій деградації навколишнього середовища великих міст. Висновок дослідника невтішний: особливо в містах у країнах, що розвиваються (наприклад, Південно-Східної Азії, Африки, Латинської Америки та ін.), стрімка урбанізація матиме радше негативні наслідки, оскільки призведе до поглиблення нерівності та сегрегації. На думку автора, переваги урбанізації на сьогодні вже не є такими саме очевидними, як раніше.

Витоки нової урбаністичної кризи частково можна віднайти в популярному протягом тривалого часу підході до організації простору міста, що отримав назву «новий урбанізм» (New Urbanism). Цей підхід виник як відповідь на процеси субурбанізації, які відбувалися в США протягом 1970-х рр. та позначилися масовим переїздом людей (зокрема внаслідок економічного спаду) в передмістя, що призвело до занепаду історичних центрів міст, зменшення міської щільності та збільшення автомобільної залежності населення передмість. Певний час уважали, що «новий урбанізм» буде сприяти створенню більш комфортних міст, але, вочевидь, урбанізація в розвинених країнах світу стала жертвою власного успіху.

Книга «Криза урбанізму» складається з 10 розділів і тематично є доволі цілісною. Часте повторення основоположних ідей дослідження спонукає до думки, що автор намагався адаптувати текст до різних читачьких інтересів, зокрема, до читання не розділ за розділом, а вибірково, враховуючи тему, яка видається читачеві більш актуальною. Розмірковування автора щодо нової урбаністичної кризи втілюються в цілком конкретні поради в останньому розділі: автор пропонує нову стратегію міського розвитку, що повинна забезпечити стале процвітання міст.

Привертає увагу відмінність назви книги в перекладі та оригіналі. Початкову назву «The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class — and What We Can Do About It» буквально можна перекласти як «Нова міська криза: як наші міста збільшують нерівність, поглиблюють сегрегацію та виснажують середній клас, і що ми можемо з цим зробити». Вочевидь, на думку видавця, оригінальна назва могла здатися україномовному читачеві надто розлогою, а тому потребувала певного корегування. Водночас редакторська група українського видання доволі точно вхопила одну з основних ідей роботи — криза стосується не лише міст, але насамперед поширених сьогодні практик урбанізму.

Загалом рецензована праця пов'язує різні питання світової урбанізації, пояснює основні суперечності та можливі негативні наслідки нової кризи урбанізму. У книзі автор демонструє, як креативна міська політика впливає на багатьох міських мешканців, зокрема й тих, які є поза креативним класом. Автор виступає критично щодо «міського тріумфалізму», окреслюючи низку нагальних для розв'язання питань, пропонує не ігнорувати міську кризу та розпочати зміни наявної парадигми міського розвитку.

Р. Флорида виокремлює такі п'ять аспектів нової урбаністичної кризи. Насамперед зростання економічної нерівності між регіональними агломераціями (автор називає їх «суперзірковими

містами») та іншими містами в усьому світі. Наступний аспект — криза успішності суперзіркових міст, що відбивається в зростанні цін на житло та поглибленні економічної нерівності між містянами. Найбільш проблемним аспектом нової урбаністичної кризи автор називає збільшення нерівності, сегрегації та розмежування практично в усіх містах. Четвертий аспект пов'язаний з поширенням міської бідності, беззаконня, злочинності, поглибленням економічної та расової сегрегації в передмістях. Нарешті п'ятий вимір стосується небезпечного феномену «урбанізації без економічного зростання», який особливо виразний у країнах, що розвиваються.

Все ж основну увагу Р. Флорида приділяє суперзірковим містам — найбільш успішним агломераціям у світі, економіка яких базується на інноваційних і високовартісних індустріях (фінанси, медіа, розваги й технології). Це міста, починаючи від Нью-Йорка, Лондона, Токію, Гонконга, Парижа і закінчуючи Женевою, Вашингтоном, Сан-Франциско та Москвою. Важливим бачиться порівняння деяких цих агломерацій із меншими та біднішими містами. Становище, коли відбувається поглиблення нерівності між суперзірковими та іншими містами, автор називає «урбанізмом, де переможець отримує все» («*winner-take-all urbanism*») (Florida 2017). Дослідник констатує, що саме суперзіркові міста притягують найбільш талановитих людей з усіх куточків планети, незалежно від їхньої раси, етнічної належності та сексуальної орієнтації. Частково автор продовжує свої роздуми щодо креативного класу: саме різноманітність міста дозволяє приваблювати різні категорії креативних людей із різними навичками та ідеями. Отже, що більшою є різноманітність серед креативного населення, то більше можливостей для економічного зростання отримує місто. Проте, як зазначає дослідник, є істотні причини для занепокоєння, оскільки міста й агломерації можуть бути одночасно і більш різноманітними, і більш відокремленими.

Однією з ключових проблем глобальної урбаністичної кризи Р. Флорида визначає те, що під час теперішньої (мабуть, найбільш масштабної в історії людства) міграції людей у міста «урбанізація припинила бути прийнятним двигуном прогресу» (с. 200). Традиційний зв'язок між урбанізацією, з одного боку, та економічним розвитком і соціальним прогресом, з другого, особливо відчутний протягом ХХ ст., втратив своє колишнє значення. Звичайно, не варто перебільшувати негативні впливи тренду «урбанізація без розвитку», про який згадує автор. Однак цілком слушними виглядають його зауваження, що зв'язок між урбанізацією та зростанням став сьогодні «відчутно тоншим»,

або, інакше кажучи, більш залежним від контексту (наприклад, від країни або соціально-економічних показників), у межах якого відбувається урбанізація.

Серед основних проявів нової урбаністичної кризи автор називає соціальну сегментацію в містах, джентрифікацію, поглиблення економічної сегрегації та просторової нерівності. На основі особистих спостережень щодо сегрегації населення в США дослідник робить висновок, що стиль життя залежить сьогодні не так від місця проживання (у центрі міста або в передмісті), як від належності людини (та переважної частини спільноти, що мешкає поруч) до певного соціально-економічного класу. Автор наголошує, що замість старого розподілу на бідні міста та багаті передмістя з'являється новий феномен «клаптикового міста». Дослідник виділяє кілька типів міст, де клаптикова географія репрезентує особливий міський ландшафт: поділ на невеликі райони концентрованого багатства та більші райони концентрованої бідності, які перемешують центральні частини міста й передмістя. Успішні райони формуються відповідно до вимог креативного класу, представники якого скупчуються в міських центрах або передмістях залежно від певних чинників (наприклад, близькість до міського ядра, громадського транспорту, університетів та інтелектуальних центрів, природних об'єктів тощо).

За цих умов усі переваги сучасного урбанізму здобувають насамперед елітарні райони суперзіркових міст. Натомість основні економічні проблеми пересуваються від міських центрів до передмість, які дедалі частіше стають місцями концентрації бідності, нерівності та інших соціальних проблем. Власне, на думку дослідника, передмістя США сьогодні перестали бути місцями «процвітання, надії та натхнення», ставши при цьому місцями «економічного занепаду та стресу» (с. 178).

У найбідніших і найменш розвинутих частинах світу супутником стрімкої урбанізації стала поява меганетрів, мешканці яких ведуть злидений спосіб життя та позбавлені економічних можливостей (автор зазначає, що найбільша концентрація нетрів спостерігається в Південній та Східній Азії, Африці на південь від Сахари, у Латинській Америці та Карибському басейні). На думку Р. Флориди, враховуючи, що сьогодні найшвидшу урбанізацію переживають саме небагаті країни, проблеми меганетрів навряд чи можна уникнути. Тим паче, що частково урбанізацію провокують різноманітні катаклізми (війни, природні катастрофи тощо), що спонукає мільйони людей переїздити до більш безпечних і стабільних міст. Утім, як зазначає дослідник, кількість нових мігрантів доволі скоро виявиться такою великою, що міста будуть нездатні їх утримувати.

Попри послідовний розгляд глобальної урбаністичної кризи, Р. Флориду навряд чи можна назвати противником сучасного урбанізму. На його думку, незважаючи на всі негативні наслідки урбанізації (зокрема, в країнах, що розвиваються), міста все одно мають істотні економічні переваги перед сільськими віддаленими територіями, насамперед через наявність у містах базової інфраструктури, яка надає «можливості людям та громадам використовувати та розширювати власний потенціал та зусилля» (с. 206). Навіть більше, автор стверджує, що саме «міста залишаються головними двигунами інновацій, економічного зростання, людського розмаїття, толерантності й соціального прогресу», а також «вони продовжують формувати переможну ходу цивілізації» (с. 243).

Вочевидь, книга Р. Флориди присвячена вельми актуальним проблемам і містить чимало цікавих тверджень. Утім, інколи здається, що розмірковуванням автора не вистачає певної переконливості, насамперед тому що вони не завжди є достатньо аргументовані. Зокрема, відсилання до «власного аналізу», що часто трапляється в тексті, не дозволяє повною мірою досягнути рівень релевантності зазначених автором припущень. У роботі багато порівнянь на основі зібраних та опрацьованих індексів (зокрема, індекс кореляції для венчурних інвестицій, індекс кореляції з джентрифікацією, індекс кореляції з економічною сегрегацією, індекс нової урбаністичної кризи, індекс сегрегації / нерівності та загальний індекс економічної сегрегації), хоча в основному підрахунки здійснювалися для агломерацій США. Взагалі у праці замало порівнянь особливостей розвитку агломерацій різних країн. Наявні порівняння часом вибіркові, тому не завжди зрозуміло, наскільки ситуація в США та Канаді (у містах, яким присвячено найбільше уваги) є унікальною або типовою, порівняно з іншими великими агломераціями, зокрема країн, що розвиваються (з іншою структурою економіки, міграційною поведінкою та мотивацією населення тощо). Висновки, що містяться у книзі, складно узагальнити в глобальному контексті або поза межами географічного регіону Північної Америки та Західної Європи.

У додатках міститься коротке пояснення щодо ключових індексів та показників і власне результати розрахунків. Останні здаються, на перший погляд, вагомими та переконливими, водночас не вистачає пояснень щодо методології дослідження. Вочевидь, саме невизначеність методології вивчення міст стає одним серед найбільш вагомих недоліків рецензованої книги.

Певні думки автора повторюються багато разів протягом усієї книги та зрештою набувають характеру своєрідних «міфів». Наприклад, це стосується тези про паразитизм передмість над містами, з яких «висмоктували всі соки» (с. 146) або про завершення «епохи втечі з міст

до передмість», яка тривала в США щонайменше з 1920-х рр. (с. 181).

Не можна не помітити певного спрощення автором досліджуваних питань (наприклад, практично поза увагою залишаються проблеми клімату), частих узагальнень, які неначе навмисно заплутані у великій кількості таблиць, графіків і мап, а також недостатньої уваги автора до контекстів (від історичних до соціально-економічних тощо) розвитку агломерацій. Натомість деякі роздуми автора (наприклад, «Наскільки по-іншому все влаштоване сьогодні! Заможні, освічені, молоді, бездітні та білошкірі американці повертаються в міста, а іммігранти, меншини та біднота прямиють у передмістя. Водночас занепад, бідність, злочинність, наркозалежність, расові сутички, жорстокість, постійне безробіття та безхатченки — усе, що люди з покоління моїх батьків уважали проблемами міст, оселилося також і в передмістях» (с. 177–178), вочевидь сповнені певною ностальгією за «втраченою країною».

В останньому розділі книги Р. Флорида пропонує цілком конкретні кроки, які можуть сприяти розвитку більш інклюзивного урбанізму (автор називає це «урбанізмом для всіх»). Відповідальність за нову урбаністичну кризу автор покладає виключно на державу та міську владу, тому його основні пропозиції (стратегія з семи правил) в основному пов'язані з політикою районування, оподаткуванням, інвестиціями в інфраструктуру, житлом, доходами, розширенням прав і можливостей громад, передачею повноважень та глобальною співпрацею. Серед цих пропозицій: змусити кластеризацію приносити вигоду; інвестувати в інфраструктуру; будувати більше доступного житла (насамперед для здачі в оренду); перетворити малооплачувану роботу в галузі обслуговування на роботу середнього класу; розв'язати проблему бідності, інвестуючи в людей та місця; глобальний підхід до будівництва заможних міст; розширення повноважень міст і громад. Нова програма міського розвитку має забезпечити нову еру сталого та інклюзивного процвітання, але водночас виглядає трохи утопічною, практично не враховує контекст і регіональну специфіку розвитку міст. Можна припустити, що стратегія адресована насамперед політикуму США, тому наведені правила більшою мірою відбивають ситуацію з кризою урбанізації саме в цій країні.

Безперечно, книга «Криза урбанізму» має бути цікавою як для академічної спільноти (праця містить розлогу бібліографію та значну кількість графічного матеріалу), так і для широкого читачького загалу.

Список джерел та літератури / List of sources and literature

Florida, R. *Homo creativus. Іак новуї клас завойовуїє свїт*. Пер. з англ. Київ, 2018. (In Ukrainian)

Флорида, Р. *Homo creativus. Як новий клас завойовує свїт*. Пер. з англ. Київ, 2018.

Florida, R. *Kryza urbanizmu. Chomu mista robliat' nas neshchasnymu*. Пер. з англ. Київ, 2019. (In Ukrainian)

Флорида, Р. *Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними*. Пер. з англ. Київ, 2019.

Florida, R. *The New Urban Crisis: How Our Cities Are Increasing Inequality, Deepening Segregation, and Failing the Middle Class — and What We Can Do About It*. New York, 2017.

Jacobs, Dzh. *Smert' i zhyttia velykykh amerykans'kykh mist*. Пер. з англ. Київ, 2021. (In Ukrainian)

Джейкобс, Дж. *Смерть і життя великих американських міст*. Пер. з англ. Київ, 2021.

Harvey, D. *Buntivni mista. Vid prava na misto do mis'koi revoliutsii*. Пер. з англ. Київ, 2021. (In Ukrainian)

Гарві, Д. *Бунтівні міста. Від права на місто до міської революції*. Пер. з англ. Київ, 2021.

Hrudka, O. Vid vil'noho kreatyvu do mis'koho rehuliuвання: retsenziia na «Kryzu urbanizmu». *Zhurnal sotsial'noi krytyky «Spil'ne»* [The 'Commons' Journal of Social Criticism], 25 liutoho, 2020, <https://commons.com.ua/uk/vid-vilnogo-kreatyvu-do-miskogo-regulyuvannya/>. Accessed: 28 May 2021. (In Ukrainian)

Грудка, О. Від вільного креативу до міського регулювання: рецензія на «Кризу урбанізму». *Журнал соціальної критики «Спільне»*, 25 лютого, 2020, <https://commons.com.ua/uk/vid-vilnogo-kreatyvu-do-miskogo-regulyuvannya/>. Accessed: 28 May 2021.

Shevchuk, D. Richard Floryda Kryza urbanizmu. Chomu mista robliat' nas neshchasnymu. *Krytyka* [Criticism], kviten', 2020, <https://krytyka.com/ua/reviews/kryza-urbanizmu-chomu-mista-roblyat-nas-neshchasnymu>. Accessed: 28 May 2021. (In Ukrainian)

Шевчук, Д. Річард Флорида Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними. *Критика*, квітень, 2020, <https://krytyka.com/ua/reviews/kryza-urbanizmu-chomu-mista-roblyat-nas-neshchasnymy>. Accessed: 28 May 2021.

Yevhen Rachkov

Candidate of Historical Science, Senior Lecturer

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: yevhen.rachkov@karazin.ua

ORCID: 0000-0002-8506-0162

“URBANISM FOR ALL”

Book review: Florida, R. *Kryza urbanizmu. Chomu mista robliat' nas neshchasnymy*. Per. z anhl. Kyiv, 2019.

Рецензія надійшла до редакції 03.06.2021.

Рецензія затверджена до друку 29.06.2021.